

Existí, realment, Joan Fuster?

Enric PUJOL I CASADEMONT
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

Els estudiosos i els lectors del futur és possible que s'arribin a preguntar si realment existí un escriptor i *pensador* com Joan Fuster (Sueca, 1922-1992) o si no fou un autor col·lectiu com un Homer o un Isop que, sota un mateix nom, aplegà tota una tradició anterior rica i diversa, i que encara s'enriquí amb més aportacions posteriors.

Certament, per la vàlua de la seva formulació, per la seva transcendència, per la seva vigència, sembla un d'aquests autors «inventats». Però ara nosaltres sabem que no és aquest el cas. Que, efectivament, no tan sols va ser un escriptor de carn i ossos, sinó que fou un autor pròxim als seus contemporanis, ja que incidí poderosament en el seu temps, i que reeixí a tenir molts seguidors i adeptes directes (fruit del tracte personal) i indirectes (fruit de la lectura dels seus escrits).

Estem, doncs, davant d'un clàssic «major». Un clàssic que, ja arran de la seva aparició pública, als anys cinquanta i primers seixanta, va ser qualificat de «miracle». No en va constituir tota una novetat l'emergència d'un intel·lectual de la seva categoria, format com a tal en ple franquisme i arrelat a una àrea territorial «perifèrica», allunyada del nucli cultural barceloní.

Un clàssic que ja ara mateix, quan es compleix el centenari del seu naixement, s'ha convertit en un referent indiscutit i imprescindible. De fet, és la gran figura intel·lectual catalana de la segona meitat del segle xx. A diferència d'un influenciar (*influencer*) actual (terme que duu implícita l'etiqueta d'allò efímer), la seva ha estat una influència de llarga durada. Fou especialment intensa als anys seixanta i setanta, i encara es projectà amb força als anys vuitanta i noranta, fins a arribar als nostres dies, ja entrat el segle xxi.

Com a mínim, ho ha esdevingut, de clàssic imprescindible, per als qui som de la seva «tribu», per als que pertanyem al seu àmbit cultural i lingüístic, per a la gent dels Països Catalans. Però també ho és, un clàssic, en una dimensió europea

i universal. A part de tenir com a referents alguns dels grans noms, antics i moderns, de la literatura europea —de Montaigne a Camus, passant per Erasme, Voltaire i Bertrand Russell—, la seva aportació és clau per entendre l'Europa de la seva època i també l'actual. I entendre-la en una dimensió ben difícil, sovint, de conèixer. La d'una Europa oculta per a molts. La de l'Europa de les nacions i les cultures «secretas», que tot i tenir aquesta condició, han fet aportacions substantives al conjunt. És el cas de Catalunya (els Països Catalans), d'Occitània, d'Escòcia, del País de Gal·les, de Bretanya, de Còrsega, de Sardenya... I també de les que han emergit fa no tants d'anys: Lituània, Estònia, Letònia, Belarús, Ucraïna...

De fet, la cultura europea es caracteritza precisament per la seva pluralitat i no per la seva uniformitat. I això és una mostra de riquesa que cal preservar absolutament. L'obra de Fuster és una contribució més, substantiva, en aquesta direcció enriquidora.

Afirmem que Fuster és un clàssic, però en què es basa aquesta condició? Una característica cabdal és la vigència de la seva proposta. La famosa vigència dels clàssics! Ell mateix escriví: «El clàssic no és clàssic per antic, sinó perquè segueix sent modern, actual».¹ En el seu cas, es tracta d'un clàssic doble: com a pensador (i sobretot com a pensador polític) i com a literat (és a dir, com a escriptor pròpiament dit).

És tan important la seva reflexió política (la seva proposta dels «Països Catalans» entesos com a una mateixa nació —lingüística, històrica, social, política...—), que ha arribat a eclipsar la resta de la seva obra. I una cosa no ha de treure l'altra, naturalment. Ell mateix se'n queixà i arribà a dir (en unes *Converses filosòfiques* recollides per Júlia Blasco) que la qüestió nacional no ocupa sinó un 10% de la seva producció escrita. Era per demostrar que, segons les seves mateixes paraules, «el catalanisme no ha matat en mi l'escriptor».² Però ell també era conscient (i nosaltres encara més) que no es tractava d'una qüestió quantitativa (quin tant per cent de la seva producció havia dedicat al tema), sinó que era una qüestió qualitativa (és a dir, la importància, la transcendència d'aquesta seva aportació).

Cal remarcar, d'entrada, que la definició de l'àmbit nacional és una qüestió metodològica fonamental, ja que estableix quin és l'àmbit d'estudi preferent de la cultura catalana. Una premissa bàsica per a tota recerca científica o analítica que ens proposem. I que va més enllà de les ciències humanes i socials, ja que afecta el conjunt dels coneixements (cultura científica inclosa).

Així mateix, defineix també un àmbit polític. Un projecte polític que als anys seixanta i setanta va tenir una acceptació majoritària per part dels partits polítics

1. Joan FUSTER (1991), *Diccionari per a ociosos*, vol. 1, Barcelona, El Observador, p. 73.

2. Júlia BLASCO (2002), *Joan Fuster: converses filosòfiques*, València, Tres i Quatre, p. 314.

democràtics catalans oposats a la dictadura franquista. Un projecte que es va sacrificar durant l'anomenada «transició política» postfranquista, a causa de l'oposició suscitada pels poders fàctics espanyols. La historiadora Eva Serra va recordar-nos, en un famós article a la revista *Serra d'Or*, que l'únic lloc on van sortir els tancs al carrer en l'intent de cop d'estat dels militars espanyols del 23 de febrer del 1981 va ser la ciutat de València.³ I convé recordar, hi afegim nosaltres, que fou en aquest mateix període de transició quan van fer esclatar dues bombes a casa de Fuster; un atemptat del qual va sortir il·lès de miracle.

La base de la seva proposta és de caràcter lingüístic (ja que aplega els territoris de parla catalana), però aquesta realitat no és sinó un resultat de caràcter històric. I d'aquí la gran importància que Fuster concedeix a la història en el conjunt de la seva obra, fins al punt que el podem considerar com un clàssic de la nostra historiografia.⁴

El Països Catalans constitueixen també, doncs, un bloc polític. Una altra cosa, però, són les fases i les estratègies, segurament diferenciades, que cal adoptar en cadascun dels territoris que els constitueixen per tal d'assolir llur alliberament. Andorra ja és un estat independent reconegut per l'Organització de les Nacions Unides (ONU).

Certament, d'ençà de la mort de Fuster, a l'inici de la dècada dels noranta del segle passat, s'han produït molts canvis importants. Alguns d'estructurals. Pensem només en el canvi tecnològic que ha comportat la digitalització. O els grans canvis demogràfics experimentats durant els darrers temps arreu d'Europa, provocats per la nova immigració extracomunitària, i que han tingut una especial incidència als Països Catalans.

Però també hem de considerar els importants canvis polítics que hem viscut, en què l'avenç del que en diem «la catalanitat» ha estat molt profund. Alguns territoris que gairebé no eren ni considerats en la proposta fusteriana han fet un notable avenç en l'aprofundiment de la seva consciència nacional, com és el cas d'Andorra o de la Catalunya del Nord. El Principat ha viscut un procés d'independència que ha comportat una mobilització i una implicació ciutadana mai no vista en la nostra història contemporània. I recentment, al País Valencià i a les Illes Balears i Pitiüses, hi ha hagut governs en què la participació de forces «catalanistes» ha estat decisiva.

Tanmateix, l'escriptor, l'intel·lectual, Joan Fuster no és reduïble «només» a aquesta aportació teòrica tan transcendent. La seva obra més específicament «literària» és també importantíssima. És un dels nostres assagistes més brillants i

3. Eva SERRA (1984), «A propòsit dels Països Catalans», *Serra d'Or*, núm. 301 (octubre), p. 63.

4. Enric PUJOL (2022), «Joan Fuster i la historiografia catalana», a Antoni MARTÍ MONTERDE i Àlex MATAS PONS (ed.), *Joan Fuster: Figura d'un segle*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 275-297.

sòlids. Gairebé tota l'obra escrita de Fuster és assaig, sigui presentada com a tal gènere o no (dietaris, articles periodístics, estudis literaris...). Es pot dir que és una mena d'«assaig total». I això li confereix una gran modernitat. No en va, com ha remarcat Antoni Martí Monterde, «són les literatures assagístiques les que sustenten el pensament contemporani i és la literatura del jo la que ancora l'individu en una realitat en constant transformació».⁵

Estem, doncs, davant d'un clàssic de la literatura catalana contemporània. I ja sabem que els clàssics es defensen sols. Però, atenció! Cal facilitar que puguin ser llegits per tal que aquesta condició de clàssics pugui ser constatada pels mateixos lectors. Els fusterians (és a dir, els que sí que li fem aquesta consideració de clàssic) hem de possibilitar aquesta lectura a un públic com més ampli millor. Arran del centenari, s'han publicat nombrosos títols seus de gran importància (volums de l'*Obra completa*, reedició de peces singulars, correspondència...), però encara avui es troba a faltar l'establiment d'un títol de referència en l'àmbit de la seva producció més específicament «literària»; de la mateixa manera que *Nosaltres, els valencians* ho és de la seva faceta «política». Penso que, en aquest sentit, l'obra que caldria promoure com a referencial és el seu *Dietari*, que és, de fet, la clau de volta de tota l'obra fusteriana, la matriu del conjunt de la seva producció, com ell mateix va reconèixer.⁶ Un *Dietari* restituit al màxim possible en la seva forma original. Aquesta podria ser l'obra iniciàtica, exportable i traduïble, que millor podria representar el pensament del seu autor i la pluralitat dels seus interessos.

De fet, la pervivència de Fuster com a clàssic literari no fa patir tant com la continuïtat del seu valor referencial en l'àmbit del pensament polític, ja que en aquest primer àmbit té una vigència indiscutible. Pel que fa a l'àmbit del pensament polític, penso que també té corda per a molta estona, ja que de fet no hem superat el paradigma fusterià, senzillament perquè encara no hem assolit el seu objectiu últim: uns Països Catalans articulats socialment i culturalment, i políticament lliures. Aquesta és una feïnada que, com a collectivitat nacional, encara tenim pendent i ara es fa més necessària que mai.

5. Antoni MARTÍ MONTERDE (2019), *Joan Fuster: la paraula assaig*, Catarroja, Barcelona i Palma, Afers, p. 67.

6. Ara és inclòs, amb l'aportació d'una part fins aleshores inèdita, a *Obra completa*, vol. 1, Barcelona, Edicions 62, 2002, p. 231.